

УРАХУВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СИСТЕМ ВНУТРІШНЬОЇ І ЗОВНІШНЬОЇ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЛЯ НАВЧАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ-НЕФІЛОЛОГІВ

У статті розглянуто питання специфіки систем внутрішньої і зовнішньої діяльності мовлення для навчання професійного мовлення студентів-нефілологів. Визначено функції внутрішнього мовлення, форми і типи мовленнєвої діяльності.

Ключові слова: професійне мовлення студентів-нефілологів, специфіка систем внутрішньої і зовнішньої діяльності мовлення, функції внутрішнього мовлення, форми і типи мовленнєвої діяльності.

Проблеми співвідношення пізнавальної діяльності, мови й мовлення завжди знаходилися в полі зору науковців. Тож мислення є внутрішнім механізмом пізнавальної діяльності, а мова, за словами філософів, є безпосередня дійсність думки. Такий об'єкт, як мова має подвійну природу, що відзначалось багатьма лінгвістами, філософами і психологами. Для дослідження проблеми навчання професійного мовлення студентів-нефілологів важливий розподіл понять: 1) мова як система словника і граматичного ладу; 2) мова як процес або мовленнєва діяльність (мова як психологічне явище – роль внутрішнього і зовнішнього мовлення); 3) мовлення як *результат* процесу говоріння (текст і дискурс).

Підґрунтям дослідження є теорія мовленнєвої діяльності про механізми уяви, мислення і пам'яті, структуру пізнавальної і мовленнєвої діяльності, специфіку засвоєння мови і мовлення – (Б.Беляєв, Л.Виготський, П.Гальперин, М.Жинкін, І.Зимня, О.Леонтьєв, С.Рубінштейн, І.Синиця, А.Супрун, Л.Щерба, О.Хорошковська та ін.), праці вітчизняних та зарубіжних лінгвістів про мову як систему, що виявляється у взаємозв'язках мовних явищ (Л.Булаховський, В.Виноградов, Л.Мацько, М.Пентилюк, М.Плющ).

Зазначимо, що, спираючись на теорію О.М.Леонтьєва [7] про роль діяльності людини у становленні й розвитку її психіки, В.Артемов [2] обґрунтовує єдність мови, мислення і поведінки. Мова взагалі пов'язана з мисленням не безпосередньо, а лише через предмет і явища дійсності, які людина постійно реалізує у своїй поведінці. Тому потрібно вчити не мислення, а слововживання. М.Жинкін уважав, що мислення здійснюється за допомогою певної мови [5, с.144]. Але розвиток мислення і засвоєння мови – це не одне й те саме. Мислення реалізується тією мовою, якою користується кожна мисляча людина у процесі мовленнєвої діяльності.

Моделювання процесу породження і сприйняття мовлення неможливо без урахування тісного зв'язку мови і мислення. У дослідженнях щодо взаємодії мови і мислення як двох онтогенетично взаємозумовлених видів інтелектуальної діяльності людини доведено наявність етапу внутрішнього мовлення в процесі вербалізації (Л.Виготський, М. Жинкін, С.Кацнельсон, О.Леонтьєв, О.Лурія, О.Соколов та ін.). О.Леонтьєв відзначає, що мислення іноземною мовою, досягнення якого вважається ідеалом навчання мови, є не що інше як безпосереднє включення внутрішнього мовлення в механізм породження іноземного мовлення, а перехід від думок до слів завжди є переходом від внутрішнього мовлення до зовнішнього [6, с.40-41].

Перехід від "внутрішнього" до "зовнішнього" мовлення, за Л. Виготським, – це "переконструювання" мовлення, перетворення предикативного й ідіоматичного мовлення в синтаксично розчленоване і зрозуміле для інших мовлення [4, с.375]. Психологи вивчали різні види мовлення, а саме: "мовлення жестів і звукове мовлення, писемне й усне, зовнішнє мовлення і мовлення внутрішнє" [9, с.453].

Мета статті – визначити та дослідити особливості системи внутрішнього і зовнішнього мовлення, форми і типи мовленнєвої діяльності для навчання українського професійного мовлення студентів-нефілологів.

З'ясовуючи підходи до розв'язання вищезазначеної проблеми, розглянемо специфіку мовленнєвої діяльності з погляду психології та психолінгвістики, зокрема роль внутрішнього мовлення, що є передумовою зовнішнього мовлення, наразі й професійного.

Мовленнєва діяльність – це той вид діяльності, що здатний опредмечуватися в мовній формі. Це в відомому сенсі "наддіяльність", оскільки є необхідною умовою всякої теоретичної діяльності, але, окрім цього, її можна розглядати як один із видів діяльності взагалі. Перенесення дії в мовлення означає не тільки вираження дії в мовленні, але, найголовніше, мовленнєве виконання предметної дії, тобто дії у новій мовленнєвій формі.

Внутрішнє мовлення – це особливий вид мовленнєвої діяльності. Воно виступає як фаза планування в практичній і теоретичній діяльності. Тому для внутрішнього мовлення характерні як фрагментарність, обірваність, так відсутність непорозуміння під час сприйняття ситуації.

Як зазначають психологи, внутрішнє мовлення надзвичайно ситуативне, схоже з діалогічним. Внутрішнє мовлення формується на основі зовнішнього [10, с.200-206]. Особливості побудови внутрішнього мовлення в психологічній літературі вивчав Л.Виготський, який характеризував структуру цього мовлення як предикативну. Він підкреслював, що внутрішня мова редукує природну мову [4]. За висловленням С. Рубінштейна, мова, виступаючи в якості внутрішнього мовлення, нібито знімає з себе виконання своєї первинної функції, що її породила: вона перестає безпосередньо слугувати засобом спілкування для того, щоб стати перш за все формою внутрішньої роботи думки [9, с.457].

Звідси випливає, що універсалії, породжені лише або головним чином комунікативною функцією мови, для знакової системи внутрішньої мови не є обов'язковими. Уже в діалогічному мовленні в процесі спілкування між людьми, наприклад, у професійному спілкуванні, особливо якщо йдеться про деяку конкретну ситуацію, допускаються різні, за висловом С.Рубінштейна, "короткі замкнення" [9]. Учасники діалогу розуміють один одного з півслова, використовуючи найкоротші з можливих у мові висловів (а іноді й відхилення від норм мови). Такі "короткі замкнення" відбуваються й у внутрішньому мовленні, де індивід є і джерелом, і приймачем повідомлення.

Тому в психології підкреслюється, що внутрішнє мовлення відрізняється від зовнішнього не тільки відсутністю звука, що воно не є "мовлення мінус звук", а має іншу структуру, ніж зовнішнє мовлення [4]. Внутрішнє мовлення на відміну від зовнішнього відбувається в інших умовах, піддається перетворенню, не призначене для іншої людини. Тож внутрішнє мовлення і словесне, дискурсивне мислення, що відбувається в формі внутрішнього мовлення, відбивають структуру мовлення, що склалася у процесі спілкування [9, с.457].

Особливості системи внутрішнього мовлення мають й інші підстави. Давно встановлено, що людина звичайно запам'ятовує не словесні формулювання думок, а їх зміст. Індивід відтворює в мовленні зміст, який він запам'ятав, у різних випадках найрізноманітнішими способами, що лише випадково збігаються зі спочатку сприйнятою мовленнєвою формою. Якщо індивід не здатний до таких трансформацій, то це означає, що або він слабо володіє цією мовою, або не розуміє змісту відповідного висловлювання.

З таких фактів робиться висновок, що в пам'яті суб'єкта зберігаються не речення, не словесні вираження думок природною мовою, а думки, закодовані деяким спеціально призначеним для цієї мети існуючим семантичним кодом. Тому в сучасній психолінгвістиці популярне положення про те, що думка, задум мовленнєвого висловлювання виникає в оболонці цього коду. Потім він перекладається на природну мову [2; 3]. Для нашого дослідження це важливий момент: адже професійне мовлення як прояв креативного мислення універсально задіяне в процесі породження думки.

У вітчизняній і зарубіжній психолінгвістиці є низка моделей, що по-різному інтерпретують процеси породження мовлення (Ч.Осгуда, Л.Блумфілда, Дж.Міллера, Л.Виготського, М.Жинкіна, І.Зимньої, С.Кацнельсона, О.Леонтьєва, О.Лурії та ін.). Загальним для зарубіжних і вітчизняних моделей є те, що всі вони передбачають виділення в процесі здійснення мовлення трьох послідовних стадій або типів: думки (внутрішнього мовлення), словесного синтаксису (мовлення як комунікація суб'єктів пізнання), озвученого мовлення (мовлення як текст або дискурс). Словесну реалізацію думки всі дослідники розглядають як результат роботи мовленнєвого механізму.

Внутрішнє мовлення – перший тип мовлення – характеризує процес мислення. Це підтверджує факт наявності внутрішньої артикуляції, яка супроводжує усвідомлення суб'єктом будь-яких його психічних станів. Внутрішнє мовлення в індивідуальному науковому дослідженні відрізняється від внутрішнього мовлення в межах, наприклад, мовленнєвого спілкування (професійної комунікації).

У науковому дослідженні внутрішнє мовлення має набагато більший набір функцій і якостей. По-перше, основною функцією внутрішнього мовлення (і, відповідно, мови) є *пізнавальна*. Це передбачає і використання спеціальної мови, де така функція виходить на перший план – мови науки, творчості, професійної діяльності. По-друге, внутрішнє мовлення у процесі пізнавальної діяльності відрізняється ще й тим, що зі згорнутого, скороченого, кодового може переходити в розгорнуте, навіть усне мовлення, залишаючись при цьому внутрішнім, тобто не спрямованим на комунікацію. Це внутрішнє мовлення часто буває діалогічним: не дарма багато наукових і філософських праць учених старожитності побудовані у вигляді діалогу.

На наш погляд, форма діалогу втілює потребу (і необхідність) особистості постійно здійснювати переведення особистісного сенсу, що вкладається ним у мовні висловлювання, у загальнозначущу мову науки і навпаки. Мовленнєва діяльність розгортається в напрямі експлікації початкових гіпотез, уявлень, понять про об'єкт, структури і номенклатури різних професійних дій. Внутрішнє мовлення може бути монологічним, коли студент сприймає наукову інформацію на лекціях, творчо перероблює науковий матеріал на семінарських заняттях, конференціях тощо.

Зауважимо, що переведення зовнішнього мовлення у внутрішнє (інтеріоризація) супроводжується редукуванням (скороченням) структури зовнішнього мовлення, а перехід від внутрішнього мовлення до зовнішнього (екстеріоризація), потребує, навпаки, розгортання структури внутрішнього мовлення, побудови його як за логічними, так і за граматичними правилами [10, с.201]. Тобто здійснення процесу екстеріоризації під час професійного мовлення зумовлює формування у фахівця необхідних якостей мовлення, таких, як *інформативність*, *зрозумілість*, *виразність* тощо, сприяє досконалому оволодінню лексико-граматичними засобами української мови.

Другий тип мовлення – *мовлення як комунікація суб'єктів пізнання*. Тут на перший план виходить комунікаційна функція мови науки (при збереженні пізнавальної функції). Цей тип мовленнєвої діяльності включає в себе, по-перше, мовленнєве спілкування всередині колективного суб'єкта пізнавальної діяльності, коли вона носить колективний характер, і, отже, рух на різних рівнях пізнавальної діяльності виконується різними суб'єктами. Мовленнєве спілкування залишається в рамках єдиної наукової теорії, єдиної мови. По-друге, мовленнєва діяльність суб'єктів пізнання, що представляють різні наукові діяльності, різні наукові теорії, різні види розв'язання професійних проблем. До такого типу мовленнєвої діяльності віднесемо наукову або професійну дискусію.

Ми розглядаємо дискусію як діяльність суб'єктів пізнання. Якщо дискусія є ретроспективною, є нібито формою індивідуальної пізнавальної діяльності, не потребує комунікації, то, на наш погляд, вона є внутрішньою мовленнєвою діяльністю. Дискусія – це повноцінний діалог, живий контакт думок, поданих різними суб'єктами [8, с.30]. Зауважимо, що це важливе в процесі мовлення з професійною метою, адже процес взаємодоповнення, пошук суджень вищого порядку, зіставлення, обговорення, знаходження істини допомагає

формуванню навичок професійного мовлення, опануванню мови професії, вільному володінню термінами за фахом.

Третій тип мовленнєвої діяльності – це *мовлення як текст (дискурс)*. Мовленнєва діяльність, висловлена в тексті або дискурсі, нібито в рівному ступені виявляється і пізнавальною функцією мови науки й професійної діяльності та його комунікативною функцією.

Ми визначили текст як послідовність речень, у тексті мовлення є більш незалежним від хвилинної конкретної ситуації. Текст не можна проаналізувати граматично, але можна виділити його логічну структуру: логічний суб'єкт і предикат, тему і рему. Залежно від рівня формалізації теорії, маємо в тексті те чи те співвідношення природної мови або мови науки. Тому комунікативна функція більше лягає на частину природної мови, а пізнавальна – на частину мови науки й виробництва. У будь-якому випадку, мова є передумовою утворення тексту чи дискурсу.

Отже, на наш погляд, не можна вважати текст (у нашому випадку – друкований, професійно орієнтований) мовою, на відміну, наприклад, від внутрішнього мовлення або мовленнєвого усного спілкування між суб'єктами, тобто мова як така є абстракцією, реалізація ж її можлива тільки в мовленні: внутрішньому або зовнішньому (усному або писемному).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности / К.А.Абульханова-Славская. – М.: Наука, 1980. – 335 с.
2. Артемов В.А. Психология обучения иностранным языкам / В.А. Артемов. – М.: Просвещение, 1969. – 278 с.
3. Вайнрайх У. Языковые контакты: состояние и проблемы исследования / У. Вайнрайх; пер. с англ. и коммент. Ю.А. Жлуктенко. – К.: Вища школа, 1979. – 263 с.
4. Выготский Л.С. Психология развития человека / Л.С. Выготский. – М.: Изд-во Смисл: ЭКСМО, 2005. – 1136 с.
5. Жинкин Н.И. Исследование внутренней речи по методике центральных речевых помех / Н.И. Жинкин // Известия АПН РСФСР. Мышление и речь. – М., 1960. – Вып. 113. – С. 141–148.
6. Леонтьев А.А. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии / А.А. Леонтьев. – М.: Моск. псих.-соц. ин-т; Воронеж: МОДЭК, 2001. – 448 с.
7. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики / А.Н. Леонтьев. – М.: Изд-во МГУ, 1981. – 584 с.
8. Курмишева Н. Дискусія і диспут як засоби формування професійних умінь / Н. Курмишева // Вища освіта. – 2007. – № 1. – С. 26–32.
9. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: в 2 т. Т.1. / С.Л.Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1989. – 488 с.
10. Столяренко Л.Д. Основы психологии: учеб. пособие. – 9-е изд. / Л.Д. Столяренко. – Ростов н/Д.: Феникс, 2004. – 672 с. – (Серия "Высшее образование").

Дроздова И.П.

УЧЕТ ОСОБЕННОСТЕЙ СИСТЕМ ВНУТРЕННЕЙ И ВНЕШНЕЙ РЕЧЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДЛЯ ОБУЧЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ РЕЧИ СТУДЕНТОВ-НЕФИЛОЛОГОВ

В статье рассмотрен вопрос специфики систем внутренней и внешней речи для обучения профессиональной речи студентов-нефилологов. Определены функции внутренней речи, формы и типы речевой деятельности.

Ключевые слова: профессиональная речь студентов-нефилологов, специфика систем внутренней и внешней речи, функции внутренней речи, формы и типы речевой деятельности.

CONSIDERATION OF PECULIARITIES OF THE SYSTEMS OF INNER AND OUTER SPEECH FOR TEACHING NON-PHILOLOGY STUDENTS PROFESSIONAL SPEECH

The article considers the problem of the peculiarities of the system of outer and inner speech for teaching professional speech skills of students of non-linguistic professions. The functions of outer and inner speech, forms and types of speech activity are determined.

Key words: professional speech of students of non-linguistic professions, the peculiarities of the system of outer and inner speech, the functions of outer and inner speech, forms and types of speech activity.

УДК 378.17:371.132:331.47

Мешко Г. М.

КУРС "ПРОФЕСІЙНЕ ЗДОРОВ'Я ПЕДАГОГА" В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ЗДОРОВ'ЯТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкрито значення і місце курсу "Професійне здоров'я педагога" у системі підготовки майбутніх учителів до діяльності зі збереження і зміцнення професійного здоров'я, схарактеризовано його завдання, функції, змістове і технологічне наповнення. Описано досвід роботи з упровадження зазначеного курсу у практику роботи вищих педагогічних навчальних закладів.

Ключові слова: професійне здоров'я, майбутні вчителі, навчальний курс "Професійне здоров'я педагога", змістове і технологічне наповнення курсу, стратегія здоров'язбереження, професійна стресостійкість.

Професійне здоров'я вчителя є однією з фундаментальних проблем суспільства і стратегічною проблемою сучасної школи, а підготовка учителів до його збереження і зміцнення — актуальною проблемою психолого-педагогічної науки.

Аналіз сучасного стану підготовки майбутніх учителів до збереження і зміцнення професійного здоров'я свідчить про загальну незорієнтованість процесу навчання у вищій школі на цілеспрямовану підготовку студентів до здоров'ятворчої діяльності, а також про наявність великих невикористаних можливостей щодо формування у них готовності до такого виду діяльності.

У деяких вищих педагогічних навчальних закладах (вітчизняних і зарубіжних) є спроби запровадження курсів "Психологія професійної діяльності", "Психологія здоров'я", "Лікувальна педагогіка", розробляються авторські курси у рамках дисертаційних досліджень "Культура здоров'я", "Культура професійного здоров'я", "Здоровий спосіб життя", "Здоров'язбережувальна педагогіка" тощо (О. Багнетова, Н. Гончарова, Г. Кривошеєва, С. Лебедченко, П. Кісляков, В. Магін, Г. Мітін, І. Новосолова, Н. Рибачук, В. Сокорєв, Л. Тихомирова, О. Хлівна, О. Яковлева та ін.). У більшості випадків розроблені авторські програми інформаційно-профілактичної та фізкультурно-оздоровчої спрямованості зосереджують увагу на формуванні здорового способу життя студентства.

Турбота про здоров'я студентів – майбутніх учителів – будується переважно на гігієнічних, психогігієнічних і фізкультурних підходах. Використовувані при цьому методи примусово-інформаційного характеру не здатні забезпечити головного — формування стійкої мотивації розумного способу життя. Необхідно впроваджувати гуманістичну парадигму у практику підготовки майбутніх учителів на основі формування у них чітких світоглядних позицій, ціннісних орієнтацій, переконань у пріоритетності здоров'я як